

In het kader van een geplande verkaveling aan de Dorpsstraat in Berlaar (provincie Antwerpen) voerde een archeologisch team van Monument Vandekerckhove nv op 28 en 29 januari 2013 en van 11 tot en met 13 februari 2013 een archeologische prospectie met ingreep in de bodem uit op het terrein. Opdrachtgever voor het onderzoek was Imwo-Invest nv. De oppervlakte van het plangebied bedraagt ongeveer 4,1 ha, die is onderzocht door middel van 35 proefsleuven alsook twee kijkvensters.

Tijdens de archeologische prospectie met ingreep in de bodem zijn 76 archeologische sporen geregistreerd en gedocumenteerd. Een tiental sporen aangetroffen ter hoogte van de oostelijke zone behoren mogelijk tot meerdere structuren uit de volle middeleeuwen. Op basis van de ligging van deze sporen ter hoogte van lager gelegen terrein, de ligging onder het plaggendeek en de historische aanwijzingen omtrent een dorpskern uit de vroege of volle middeleeuwen kan vermoed worden dat het gaat om een bewoningsfase tijdens de volle middeleeuwen. Een vervolgonderzoek zou hierover uitsluitsel kunnen brengen.

BASISRAPPORT

ARCHEOLOGISCHE PROSPECTIE

BERLAAR BALDERDORP (prov. ANTWERPEN)

BASISRAPPORT

Monument
Vandekerckhove

Auteur: Sofie SCHELTJENS
Redactie: Bert ACKE, Raf TROMMELMANS

Monument Vandekerckhove nv
Oostrozebekestraat 54
8770 INGELMUNSTER

Afdeling Archeologie
Rapport 2013/11

Afbeelding op schutblad: Overzicht van de oostelijke zone van het plangebied.

0. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Opgraving ☐	Prospectie ☒
Vergunningsnummer: 2013/020	
Datum aanvraag: 11/01/2013	
Naam aanvrager: SCHELTJENS Sofie	
Naam site: Berlaar, Dorpsstraat-Stationsstraat-Smidstraat-Kapellebaan	
Naam aanvrager metaaldetectie: SCHELTJENS Sofie	
Vergunningsnummer metaaldetectie: 2013/020 (2)	
Opdrachtgever:	Imwo-Invest nv Kapelanielaan 9 9140 Temse
Uitvoerder:	Monument Vandekerckhove nv Oostrozebekestraat 54 8770 Ingelmunster
Bevoegde Vlaamse overheid:	Dirk Pauwels (erfgoedconsulent Onroerend Erfgoed Antwerpen)
Bevoegde Intergemeentelijke Archeologische Dienst:	/
Projectleider:	Raf Trommelmans
Leidinggevend archeoloog:	Sofie Scheltjens
Archeologisch team:	Griet Beldé, Marie Lefere, Werner Wyns
Plannen:	Tina Bruyninckx
Conservatie:	/
Materiaaltekeningen:	/
Start veldwerk:	28/01/2013
Einde veldwerk:	13/02/2013
Wetenschappelijke begeleiding:	/
Projectcode:	BEBA13
Provincie:	Antwerpen
Gemeente:	Berlaar
Deelgemeente:	Berlaar
Plaats:	Dorpsstraat
Lambertcoördinaten:	X: 169916, Y: 200790; X: 169610, Y: 200505.
Kadastrale gegevens:	Berlaar, Afdeling 1, Sectie D, Percelen 73v3, 73w3, 74b, 74d2, 75v, 131a, 131m, 131x, 134t, 134x, 135f3 en 136d4.
Beheer opgravingsdata:	Imwo-Invest nv Kapelanielaan 9 9140 Temse
Beheer vondsten:	Imwo-Invest nv Kapelanielaan 9 9140 Temse
Titel:	Archeologische prospectie Berlaar Balderdorp (prov. Antwerpen). Basisrapport.
Rapportnummer:	2013/11
Contact:	info@monument.be; T: +32 51 31 60 80

1. INHOUDSTAFEL

0. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	2
1. INHOUDSTAFEL	3
2. INLEIDING	5
3. BESCHRIJVING VAN DE VINDPLAATS	7
3.1. GEOGRAFISCHE EN TOPOGRAFISCHE SITUERING.....	7
3.2. GEOLOGISCHE EN BODEMKUNDIGE SITUERING	9
4. HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE VOORKENNIS	13
4.1. HISTORISCHE KAARTEN	13
4.2. CENTRAAL ARCHEOLOGISCHE INVENTARIS	15
4.3. INVENTARIS VAN HET BOUWKUNDIG ERFGOED	18
4.4. ARCHEOLOGISCHE SITES	20
5. ONDERZOEKSMETHODE	23
5.1. ALGEMEEN.....	23
5.2. BESCHRIJVING	24
5.2.1. <i>Veldwerk</i>	24
5.2.2. <i>Vondstverwerking en rapportage</i>	25
6. BESCHRIJVING VAN DE AANGETROFFEN SPOREN	27
6.1. RUIMTELIJKE SPREIDING.....	27
6.2. GAAFHEID EN CONSERVERING	28
6.3. PERIODES EN SITES.....	29
6.3.1. <i>Volle middeleeuwen</i>	29
6.3.2. <i>Late middeleeuwen en nieuwe tijd</i>	29
6.3.3. <i>Recente verstoringen</i>	33
7. BASISANALYSE VAN DE VONDSTEN	35
8. SYNTHESE EN AANBEVELINGEN VOOR VERDER ONDERZOEK	37
9. LITERATUUR	39
10. BIJLAGEN	41

2. INLEIDING

In het kader van een geplande verkaveling aan de Dorpsstraat in Berlaar (provincie Antwerpen) voerde een archeologisch team van Monument Vandekerckhove nv op 28 en 29 januari 2013 en van 11 tot en met 13 februari 2013 een archeologische prospectie met ingreep in de bodem uit op het terrein. Opdrachtgever voor het onderzoek was Imwo-Invest nv. Aangezien de bouw van deze infrastructuur gepaard zal gaan met een verstoring van de bodem, heeft Onroerend Erfgoed een archeologisch vooronderzoek door middel van proefsleuven geadviseerd, dat plaatsvindt voorafgaand aan de werken. Doel van het preventief onderzoek betreft de registratie van de bewaring van de bodem en de archeologische resten, die door de geplande bouwwerken verstoord zouden worden.

In dit basisrapport worden de resultaten van de prospectie met ingreep in de bodem voorgesteld. Voorafgaand worden de geografische, geomorfologische, bodemkundige, historische en archeologische situering van het plangebied in Berlaar toegelicht alsook de gebruikte methodologie en technieken tijdens het onderzoek. Vervolgens worden de resultaten besproken en wordt een interpretatie gegeven aan de aangetroffen sporen en vondsten. Als besluit volgt een synthese met aanbevelingen voor verder archeologisch onderzoek. Het geheel wordt verduidelijkt door middel van kaarten en foto's. Als bijlage zijn de gedigitaliseerde overzichtsplannen opgenomen. Bij het rapport hoort een DVD met daarop alle foto's, de plannen, de veldtekeningen, de inventarissen en de digitale versie van deze tekst.

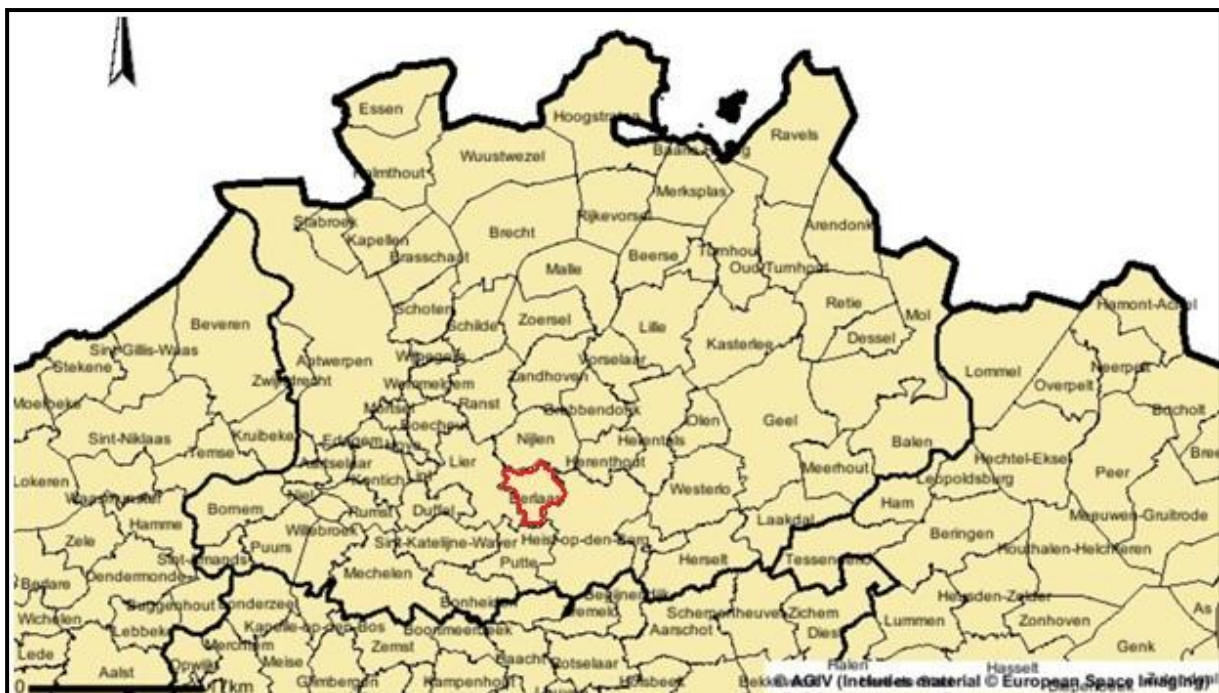
Langs deze weg wordt eveneens dank betuigd aan volgende personen en instanties die zorgden voor een aangename samenwerking en bijdroegen tot het vlotte verloop van het onderzoek: Ellen Van Geyte (Imwo-Invest nv), Dirk Pauwels (Onroerend Erfgoed), Walter Sevenants (Triharch Onderzoek & Advies) en ADM-TOPO bvba.

3. BESCHRIJVING VAN DE VINDPLAATS

3.1. Geografische en topografische situering

Het plangebied aan de Dorpsstraat bevindt zich in het centrum van Berlaar, gelegen in het zuiden van de provincie Antwerpen. Deze gemeente heeft een landelijk karakter met een woonkern rond de Sint-Pieterskerk en de Markt in het noorden en is omgeven door de gemeenten Nijlen, Heist-op-den-Berg, Putte en Lier. Het grondgebied wordt door de spoorweg Antwerpen-Aarschot doorsneden en in het noorden begrensd door de loop van de Grote Nete met het gehucht Gestel gevat in de meander. De gemeente Berlaar is samengesteld uit meerdere gehuchten en omvat vier parochies, namelijk Sint-Pieter in het centrum, Onbevlekt Hart van Maria aan de Misstraat, Sint-Rumoldus in Heikant en Sint-Lambertus in Gestel. De bewoning wordt door lintbebouwing gekenmerkt, die omringd is door akkers en weiden van talrijke hoeves en landbouwbedrijven. Industrie beperkt zich tot de noordoostelijke zone van de gemeente, namelijk het bedrijventerrein *Park Diamant* vertegenwoordigd door diamantnijverheid, en tot de noordoostelijke zone aan de Hellegatstraat.¹

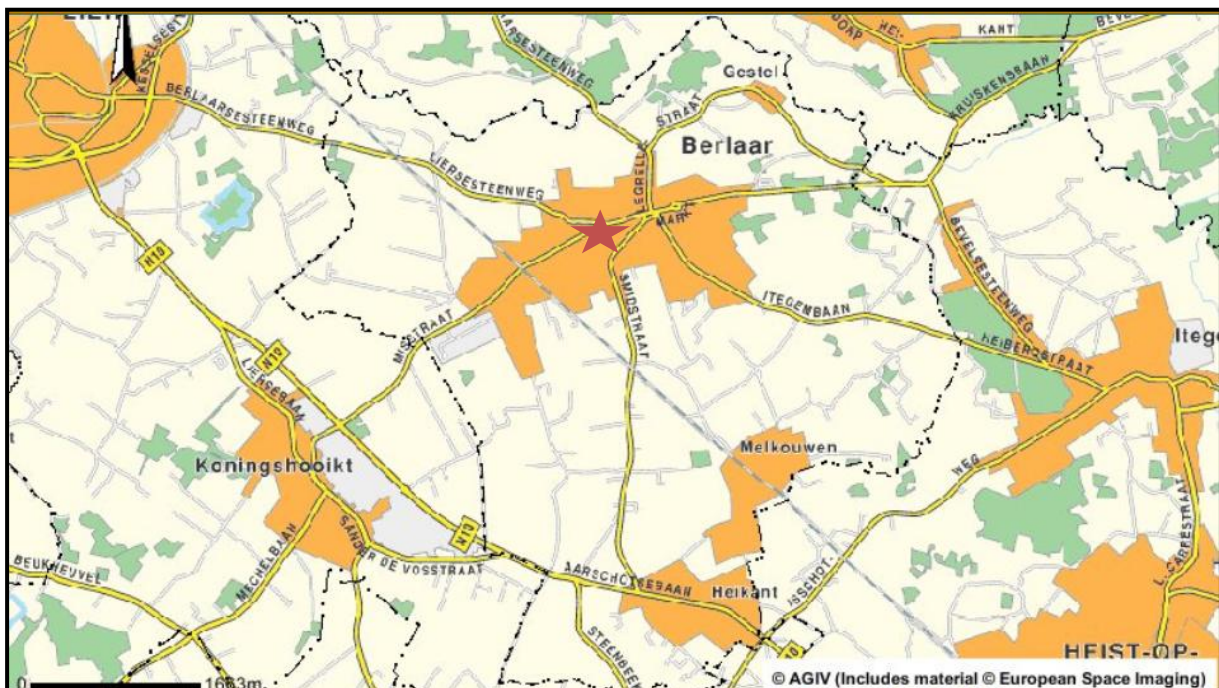
Figuur 1: Situering van de gemeente Berlaar (© Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen <http://www.agiv.be/gis>).

¹ <https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/geheel/20747>

Het grondgebied van Berlaar bevindt zich in de Zuiderkempfen, dat de riviervlakte van de Kleine en de Grote Nete behelst tot aan de Demer. Samen met de Noorderkempfen vormt deze streek de Kempische Laagvlakte. Het gebied wordt gekenmerkt door een golvend tot zwak golvend reliëf met het voorkomen van heuvels, die gescheiden worden door brede depressies. Het bodemgebruik betreft akkerland en weiden, afhankelijk van de drainering van de ondergrond, en plaatselijk ook bossen, heide en moeras.²

Het archeologisch vooronderzoek werd verricht tussen de Dorpsstraat, de Stationsstraat, de Kapellebaan en de Smidstraat, kadastraal bekend als Afdeling 1, Sectie D, percelen 73v3, 73w3, 74b, 74d2, 75v, 131a, 131m, 131x, 134t, 134x, 135f3 en 136d4. Het terrein nabij het centrum maakt deel uit van een woongebied en is voorafgaand aan de prospectie in gebruik als akkerland en bos. De oppervlakte van het terrein bedraagt ongeveer 4,1ha en de hoogte varieert tussen +9,53m TAW en 8,47m TAW.

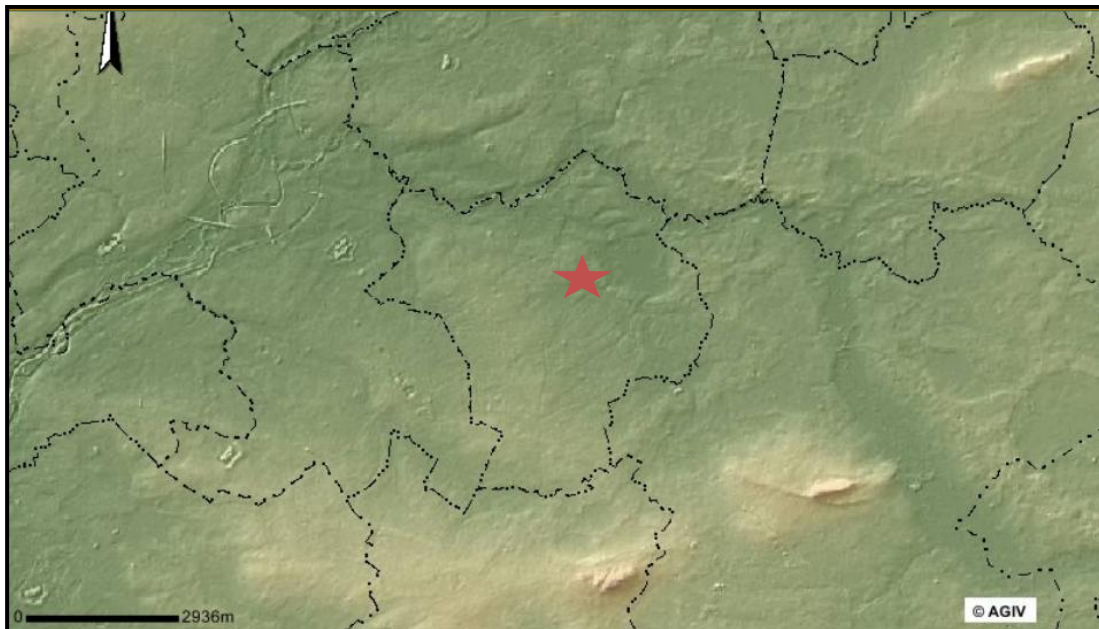
Figuur 2: Situering van het plangebied (© Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen <http://www.agiv.be>).

² AMERYCKX *et al.* 1995: 237-238.

3.2. Geologische en bodemkundige situering

De ondergrond van de associatie van de Zuidelijke Kempen wordt gekenmerkt door een quartair zanddek van eolische oorsprong, dat opgebracht is op een tertiair substraat van klei en zand, ontstaan door afzettingen in een getijdenzone. Onder invloed van erosie zijn zandlagen afgevoerd, terwijl kleiopduikingen overblijven in het landschap. Tijdens de late ijstijd zijn deze ruggen afgedekt met zand, dat door polaire wind is aangevoerd vanuit de drooggevallen Noordzeebedding. De afzettingen zijn tijdens de laatste koude fase door verstuiwingen van tijdelijk onbevroren bodems omgewerkt tot langgerekte, oost-west georiënteerde zandruggen. Het water zocht zich vervolgens een weg in de lager gelegen gedeeltes tussen deze zandruggen, waardoor hier beekvalleien ontstonden.³

Ter hoogte van de provincie Antwerpen heeft zich bijgevolg een cuestareliëf ontwikkeld, dat ontstaan is door het voorkomen van zacht hellende lagen van afwisselend hard en zacht materiaal in een uitgestrekt, vlak gebied en de erosie van de zandlagen. Hierbij worden twee cuesta's onderscheiden, namelijk de cuesta met de klei van Boom en de cuesta met de kleien van de Kempen, waartussen zich de subsequeante depressie bevindt, die het centrale gedeelte van de provincie beslaat. Dit gebied is opgebouwd uit zandige formaties, waarin de Nete een uitgebreid stroombekken heeft uitgegraven.

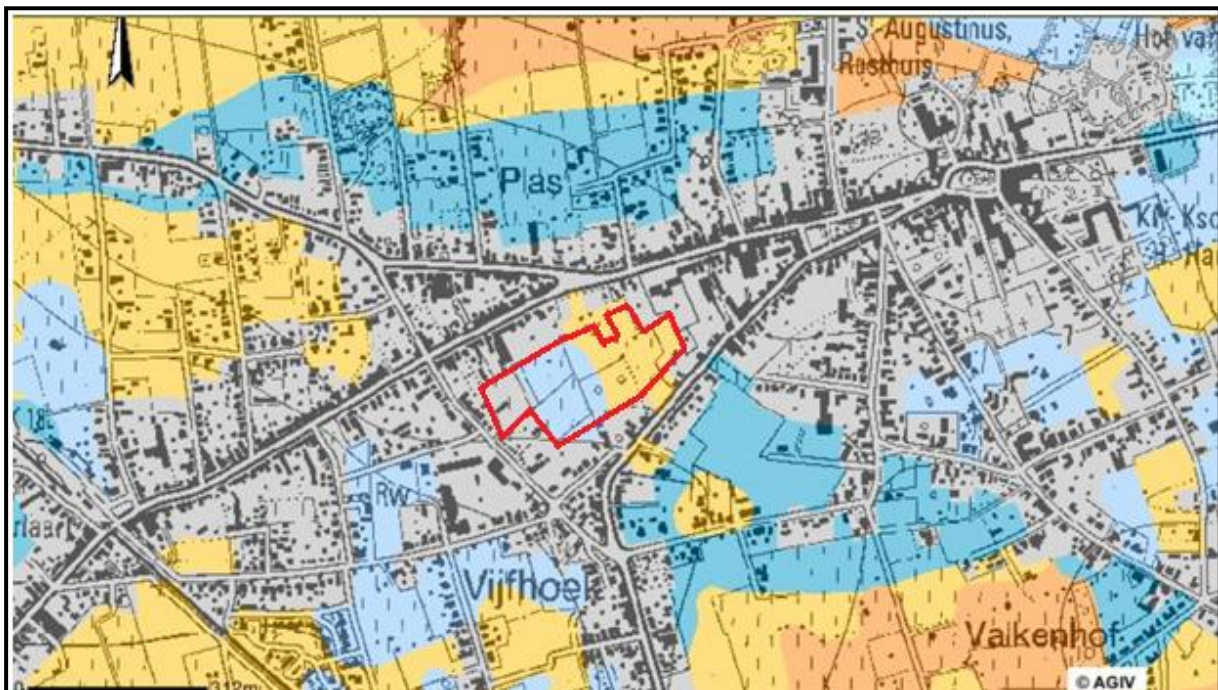
Figuur 3: Situering op Digitaal Hoogtemodel (© Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen. <http://www.agiv.be>).

---

³ AMERYCKX *et al.* 1995: 237-238.

De bodemopbouw ter hoogte van het terrein aan de Dorpsstraat in Berlaar is gekarteerd als een matig natte, lichte zandleem (Pdm: geel) of lemige zandbodem (Scf: lichtblauw) met een antropogene A-horizont, waarbij de afdekkende laag meer dan 05 m bedraagt. Deze gronden zijn ontstaan door opbrengen van plaggen uit nabijgelegen heidegronden of beekdalen op akkergebieden voor het vruchtbaar maken van de schrale zandbodem vanaf de late middeleeuwen. Een deel van de plaggen is vermoedelijk eerst als strooisel in de potstallen gebruikt en vervolgens met de mest op de akkers gebracht, waarbij het maaiveld steeds hoger is komen te liggen. Bovendien is het oorspronkelijk microreliëf bewerkt, om de beschikbare oppervlakte te vergroten: de hoger gelegen gebieden zijn hierbij genivelleerd en de lager gelegen zones opgevuld.

Het plaggendek ter hoogte van het plangebied wordt gekenmerkt door een opbouw in minimaal drie fasen boven de C-horizont, waarvan de vroegste aanleg door spitsporen is ingewerkt in de oorspronkelijke zandbodem. Hierbij wordt opgemerkt dat de ophoging in de oostelijke zone van het terrein oploopt tot ongeveer 1m dikte, in tegenstelling tot de andere zones waar deze een dikte heeft van ongeveer 0,5m. Dit verschil correspondeert aan het microreliëf in de onmiddellijke omgeving van het plangebied, wat een opvulling van het lager gelegen terrein veroorzaakt heeft.

Figuur 4: Bodemkudinge opname van de profielontwikkeling ter hoogte van het plangebied op de topografische kaart (© Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, <http://www.agiv.be>).

Figuur 5: Bodemprofiel in werkput 16 ter hoogte van de noordwestelijke zone van het plangebied.

Figuur 6: Bodemprofiel in werkput 31 ter hoogte van de oostelijke zone van het plangebied.

Ten slotte wordt opgemerkt dat zich ter hoogte van de noordoostelijke zone van het plangebied kleisubstraat op geringe diepte bevindt, dat vastgesteld is in werkputten 32 en 33, terwijl een overgang van zandleem naar klei aan het licht is gekomen in werkputten 25, 34 en 35. De natte bodemgesteldheid ter hoogte van het plangebied en aanhoudende regen en sneeuw hebben een verzadiging van de ondergrond teweeg gebracht, zodat het verloop van het archeologisch vooronderzoek bemoeilijkt is.

Figuur 7: Bodemprofiel in werkput 34 ter hoogte van de noordoostelijke zone van het plangebied.

4. HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE VOORKENNIS

4.1. Historische kaarten

Het plangebied aan de Dorpsstraat in Berlaar wordt op de historische kaart van Ferraris (circa 1770-1777) gekenmerkt als een door heggen begrensd landschap van akkers en weilanden, gelegen ten zuidwesten van het centrum. Het gebied wordt ingesloten door onverharde wegen, al dan niet met hagen of bomen omzoomd, die de boerenbedrijven in de gehuchten met het centrum van Berlaar verbinden. Deze bewoningskern is ingeplant rond de kerk en een dries, dat aangeduid is als braakliggend terrein met een waterpoel, waarschijnlijk een drinkplaats voor vee. Ter hoogte van deze openbare plaats is ook een door hagen begrensde moestuin en een mogelijke galg afgebeeld. Ten oosten van de kerk wordt een omgracht complex onderscheiden, dat geïnterpreteerd kan worden als de pastorie van Berlaar.

Ten noorden van het centrum is grondgebied van de *Seigneurie de Malines*, heerlijkheid van Mechelen, aangeduid, dat door de Grote Nete gescheiden wordt van Berlaar. Het gehucht Ghestel en het omgrachte *Chateau Ghestel* maken hiervan deel uit naast akkers, weilanden, een park en aangelegd bos. Grenzend aan deze heerlijkheid situeert zich het met brede grachten omringde *Chateau Ramyen*, dat verscheidene gebouwen, bewerkte gronden en een boomgaard omsluit. Ten oosten en ten zuidoosten van Berlaar situeert zich de riviervallei van *La Grosse Nette* of de Grote Nete en het *Averghete Bosch*, die beide doorkruist worden door de grens tussen de heerlijkheid van Mechelen en het hertogdom van Brabant.

Ten zuiden van het centrum van Berlaar bevindt zich het *Groot Hey*, een heidelandschap met bos en een houten molen, de *Moulin d' Itegem*, die centraal gelegen is in de heide en door onverharde wegen verbonden is met de omliggende boerenbedrijven. Langs een weg met bomen tussen het heidegebied en de grens bevinden zich het gehucht *Itegem* met een kerk en pastorie, het omgrachte complex van *Chateau d' Itegem* en het gehucht *Ischot*, bestaande uit enige alleenstaande boerderijen. Het gebied ten zuidwesten en ten westen van Berlaar wordt gekenmerkt door met hagen omzoomde akkers, waarbij twee kleinschalige gehuchten onderscheiden worden, namelijk *Marckaver* en *Bosch Straet*, te midden van talrijke alleenstaande boerderijen.

Figuur 8: Situering van het dorpscentrum van Berlaar met aanduiding van het plangebied op de kaart van Ferraris (© Koninklijke Bibliotheek van België, <http://www.kbr.be>).

De inplanting van de bewoning rond de kerk en de dries, de omgrachte pastorie en het landschap met kleinschalige akkers doen vermoeden dat het om een dorpsstructuur uit de vroege of de volle middeleeuwen gaat. De walgrachten van de talrijke boerderijen kunnen mogelijk in verband gebracht worden met de nabij gelegen grens tussen het hertogdom Brabant en de heerlijkheid Mechelen, maar aan de pastorie is vermoedelijk een motte voorafgegaan.

4.2. Centraal Archeologische Inventaris

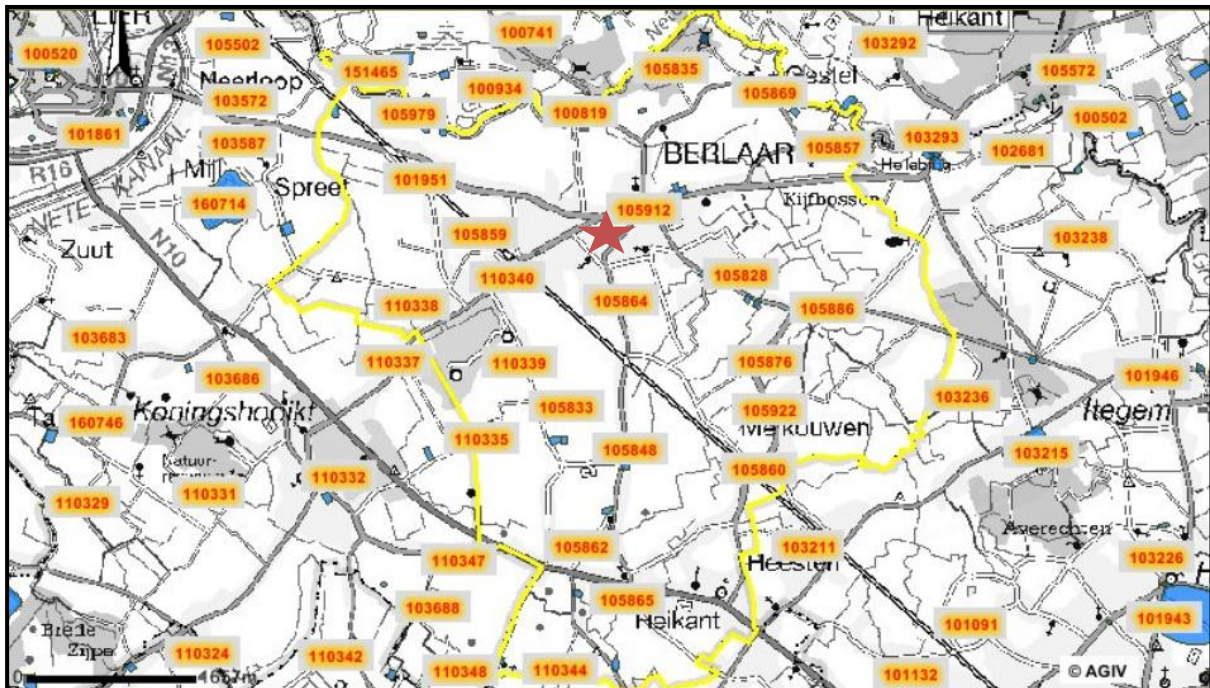
Aan de hand van verscheidene meldingen in de Centraal Archeologische Inventaris (CAI) wordt de bewoningsgeschiedenis rond het plangebied aan de Dorpsstraat hoofdzakelijk gesitueerd vanaf de late middeleeuwen. Daarentegen geven enige vondstmeldingen aan dat occupatie uit de steentijden, de ijzertijd en de Romeinse periode aanwezig is geweest maar vooralsnog niet vastgesteld is, gezien het ontbreken van archeologisch onderzoek in de gemeente Berlaar.

De vroegste aanwijzingen voor menselijke aanwezigheid omvatten drie vindplaatsen ten noordwesten van het plangebied, waarbij verscheidene vondsten uit de steentijden zijn aangetroffen in de nabijheid van de Nete. Ter hoogte van Het Broekt (CAI nr. 100819) is uit opgespoten baggergrond uit de rivier lithisch materiaal uit het late paleolithicum, het mesolithicum en het neolithicum verzameld alsook potscherven van Harpstedt-potten uit de vroege ijzertijd. Tijdens verbredingswerken aan de Grote Nete tussen Gestelbeek en Rotbeek (CAI nr. 105979) is een vuurstenen object uit het neolithicum aangetroffen. Op hoger gelegen terrein aan Klets (CAI nr. 101951) is ten slotte een afslag van een gepolijste bijl uit het neolithicum gevonden.

Een publicatie uit 1937 van De Maeyer (CAI nr. 101858) meldt in Berlaar de vondst van een muntschat, waarvan het laatste exemplaar een munt van Postumus betreft. Verder is echter geen informatie verschaft omtrent de vindplaats, de bewaring of de bestemming. Daarentegen is aan de Dorpsstraat (CAI nr. 105895) in het centrum een *sestertius* van Traianus aangetroffen. Aan de overzijde van de Grote Nete zijn in Nijlen ter hoogte van de Bartstraat verscheidene meldingen geregistreerd (CAI nr. 100933, 100934, 100964, 101954 en 151465) van aardewerk uit de ijzertijd, paalkuilen en divers materiaal uit de Romeinse periode en aardewerk uit de volle middeleeuwen.

De meerderheid van vindplaatsen in de omgeving van het plangebied betreft 35 hoeves en acht gebouwen met een andere bestemming, waarvan de afbeelding op de kaart van Ferraris een *terminus ante quem* verschaft voor de oprichting van de structuren. Vijftien alleenstaande hoeves kunnen hierbij worden onderscheiden, namelijk Duifhuys (CAI nr. 105831), Witte Hoeve (CAI nr. 105854), Neerhoeve (CAI nr. 105856) met het jaartal 1680 op de gevel en vermeld als *Neerhoeve* op de kaart van Popp, aan de Stationsstraat (CAI nr. 105866), Steynbeeck Hoeve (CAI nr. 105874), aan Broekweg (CAI nr. 105878), Karthuizershoeve (CAI nr. 105879) met een complex van gebouwen en vermeld als *Cathuyzershoeve* op de kaart van Popp, Boterhoeve (CAI nr. 105886) met een complex van gebouwen en vermeld als *Boterhoeve* op de kaart van Popp, aan de Lambertusplaats

Figuur 9: Situering van het plangebied en aanduiding van archeologische vindplaatsen in de omgeving van Berlaar (© Centraal Archeologische Inventaris, <http://cai.erfgoed.net>).

(CAI nr. 105916) met het jaartal 1764 op een sokkel, ter hoogte van Itegembaan 172 (CAI nr. 105919), ter hoogte van Itegembaan 120-122 (CAI nr. 105920), ter hoogte van Gangelberg 2 (CAI 105921), ter hoogte van Bosstraat 31 (CAI 105922) met het jaartal in gesinterde baksteen, ter hoogte van Itegembaan 176 (CAI nr. 105923) met langschoor en ten slotte Hoeve Hasseldonck (CAI nr. 110335).

Daarnaast kunnen niet minder dan twintig boerderijcomplexen met walgracht herkend worden: Hof van Heynsbroeck of Rode Hoeve (CAI nr. 105828) vermeld als *Eysenbrouck* op de kaart van Ferraris, Hooghuyts (CAI nr. 105833) met een U-vormig grachtcomplex en het jaartal 1523 met het wapenschild van Berlaar op een wand in de Grote Zaal, Immershoeck (CAI nr. 105834), aan de Smidstraat (CAI nr. 105846), Slootjes Hoeve (CAI nr. 105848), Grote Hamerhoeve (CAI nr. 105849), Kleine Hamerhoeve (CAI nr. 105850), Vandenbrandenhoeve (CAI nr. 105852), Ellink Schrans (CAI nr. 105859), Spoorweglei (CAI nr. 105861), Hemelshoek (CAI nr. 105862), aan de Smidstraat (CAI nr. 105864) met twee aansluitende hoevecomplexen, Cuylenbourschrans (CAI nr. 105865), Netekant (CAI nr. 105872), ter hoogte van Bosstraat 15 (CAI nr. 105876), Hoeve Waveringen (CAI nr. 110338), aan Welvaartstraat (CAI nr. 110339), aan Lijsterstraat (CAI nr. 110340), Rosendaelhoeve (CAI nr. 110344) en ten slotte Pauwenberghoeve (CAI nr. 110346), die vermeld wordt als *Yperberghhoeve* op de kaart van Ferraris.

Naast de Sint-Pieterskerk (CAI nr. 105783) met dries (CAI nr. 105912) en de omgrachte sites van de pastorie (CAI nr. 105858), het Gestelhof (CAI nr. 105835) en het Hof van Rameyen (CAI nr. 105857) worden vier gebouwen onderscheiden, waaronder een door een gracht omgeven zone ter hoogte van Melkouwen op de kaart van Ferraris, die op de kaart van Popp weergegeven wordt als een molen (CAI nr. 105860). Aan de Markt in het centrum van Berlaar bevinden zich de voormalige mouterij en brouwerij “De Kroon” (CAI nr. 105917) en de voormalige herberg “In den Hert” (CAI nr. 105918), waarvan de kernen teruggaan tot de zeventiende eeuw. Ten slotte toont de kaart van Ferraris een gebouwencomplex nabij de veerpont en aanlegsteiger aan de Grote Nete, dat als een herberg met bijhorende hoeve is geïdentificeerd en waarschijnlijk de voorganger betreft van “Herberg De Boekt” (CAI nr. 102668) uit de late 19de eeuw.

4.3. Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed

De vroegste vermelding van deze gemeente (ID nr. 20747) dateert uit 1180 en betreft Berlaer, een heerlijkheid in handen van de familie Berthout, heren van Mechelen. In 1227 stond Egidius Berthout een gedeelte van Berlaer af aan de abdij van Roosendael, dat na de dood van Margareta van York in 1503 terug aan het Land van Mechelen, toen een deel van het hertogdom Brabant, is toegekomen. Vanaf 1505 tot 1781 heeft het goed verschillende eigenaars gekend, waaronder Nicolaas Rubens, heer van Ramay.

Ten noordoosten van het langgerekt driehoekig dorpsplein, de Markt, met een bewaarde drenkpoel (ID nr. 13816) bevindt zich Sint-Pieterskerk, een neoromaanse kruisbasiliek uit de late 19de eeuw (ID nr. 9958). De bouw van de oorspronkelijke kerk wordt gesitueerd omstreeks 1230, waarvan de huidige toren een restant is. Het gebouw is vermoedelijk door brand verwoest en herbouwd tijdens het midden van de 14de eeuw. Het koor en de kapel aan de noordzijde uit de 17de eeuw alsook het schip, het transept en de sacristie uit de 18de eeuw zijn tussen 1873 en 1876 vervangen door een neoromaanse kerk met behoud van de meermaals herstelde toren. In 1940 is de toren opgeblazen door de Belgische militaire overheid, waarbij slechts een gedeelte van het portaal en de noordelijke muur restten. Ten slotte is de kerk van 1940 tot 1943 herbouwd met recuperatie van het materiaal.

De huidige pastorie van Berlaer bevindt zich ten noordoosten van de Sint-Pieterskerk en is opgetrokken in 1967, na de afbraak van het voormalige gebouw tot op het niveau van de begane grond. De oorspronkelijke pastorie betreft een omgracht complex, dat in 1631 is opgericht en in 1739 hersteld (ID nr. 9980). Zoals eerder vermeld, zou de omgrachting kunnen wijzen op de aanwezigheid van een motte in nabijheid van de kerk.

Ten westen van het centrum van Berlaer is het Hof van Rameyen gelegen aan de Nete, waarvan de kern teruggaat tot de 13de eeuw (ID nr. 10043). Een vredesbestand uit 1303 vermeldt Jan II Berthout als eigenaar van de gronden, die allodiaal goed blijven tot in 1380. Sindsdien betreft het grondbezit van de familie van Immerseel en Le Cocq tot 1643, van de familie Rubens tot 1759 en van baron de Celles, die in 1815 verkocht aan de familie Le Grelle. Tijdens de 19de eeuw is het Rameyenhof opgewaarderd en is het Gestelhof aangekocht door deze familie. In 1896 is het landgoed in handen van de familie de Cock gekomen via erfenis, waarna herstellingswerken zijn uitgevoerd en het domein vergroot is door de aankoop van gronden, die oorspronkelijk deel uit hebben gemaakt van de heerlijkheid Mechelen, zoals bijvoorbeeld de Neerhoeve. Bijkomende restauratiewerken hebben plaatsgevonden in 1917 na oorlogsschade en in 1960.

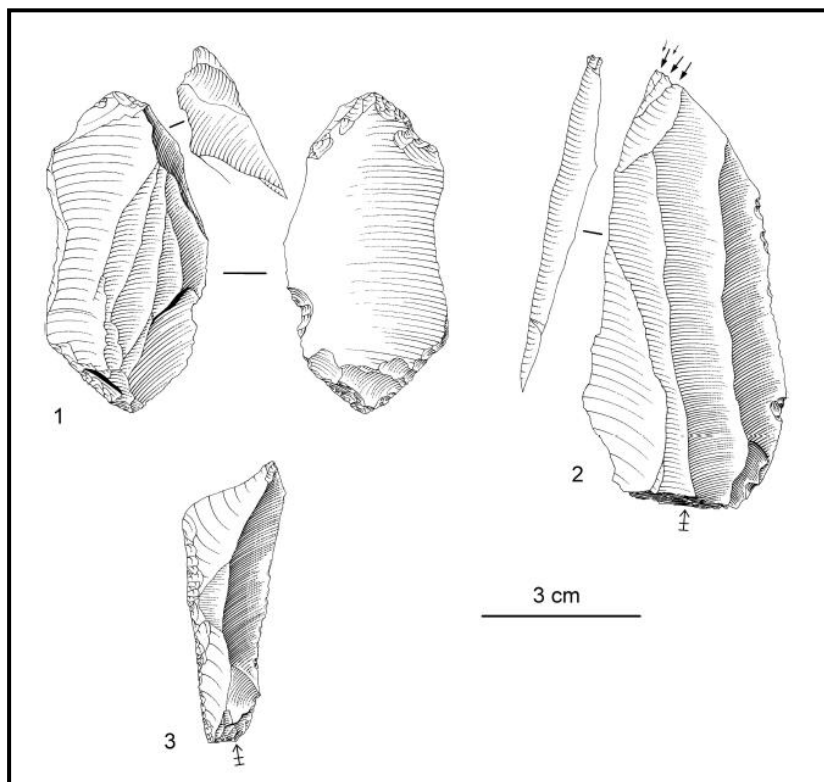
Het omgracht domein bestaat uit een ingangspoort, een poortgebouw met een kern uit de 16de eeuw, een neerhof met hoeve en dienstgebouwen uit de 18de eeuw, een omgracht kasteel met U-vormig grondplan en ronde hoektorens uit de 18de eeuw, waarvan de noordoostelijke hoek door een donjon uit de 13de eeuw wordt ingenomen, en een kasteelhoeve in een aangelegd park. Hoewel vermoedelijk gelijkend van oorsprong, heeft het omgracht complex van het Gestelhof zware ingrepen gekend en is aan het einde van de 19de eeuw grotendeels herbouwd (ID nr. 10025). De vroegste melding geeft de oprichting aan van een verblijf door kanunnik Pieter van Dale in 1562, heer van Gestel, hoewel in 1642 reeds sprake is van een vervallen toestand. De gronden zijn in bezit geweest van de eigenaars van de heerlijkheid tot 1816, wanneer de familie Le Grelle de afgebrande en gehavende gebouwen met het landgoed aangekocht hebben. Van 1878 tot 1881 is het kasteel herbouwd in Vlaamse neo-rennaissance en neo-barokstijl, waarbij zelfs het grondplan gewijzigd is. Tijdens de late 19de eeuw en gedurende de 20ste zijn nog herhaaldelijk herstellingen of uitbreidingen verricht.

De ligging aan de Grote Nete, de omgrachting, de structuur van het gebouwencomplex, de referenties naar reeds bestaande gebouwen in de 13de eeuw en het overblijfsel van een donjon op het Hof van Rameyen doen vermoeden dat beide sites in oorsprong een motte met opperhof uit de volle middeleeuwen omvatten.

4.4. Archeologische sites

Hoewel talrijke vondsten gemeld zijn aan de Centraal Archeologische Inventaris en met name lithisch materiaal uit de steentijden aan de Grote en de Kleine Nete, beperkt het archeologisch onderzoek in de omgeving van het plangebied zich tot drie sites in de gemeente Heist-op-den-Berg en Nijlen. Ten zuidoosten van Berlaar bevindt zich de Lostraat in Heist-op-den-Berg, waar tijdens een opgraving in 2011 resten van bewoning uit de ijzertijd en de volle middeleeuwen aangetroffen zijn.⁴

Naar aanleiding van een tiental vuursteenvondsten, waaronder enige met paleolithische kenmerken, op een braakliggend terrein aan de Kleine Nete, gelegen ten noordwesten van het centrum van Nijlen, hebben in 2006 een boor- en proefputtenonderzoek plaats gevonden. Op basis van deze resultaten zijn drie opgravingsvlakken aangelegd in 2007, waarbij het archeologisch onderzoek een gestratificeerde site heeft opgeleverd met een fase uit het laat-mesolithicum.⁵

Figuur 10: Steker van het type *burin busqué* uit Wommersomkwartsiet (1), tweeslagsteker uit vuursteen (2) en geretoucheerde kling uit Wommersomkwartsiet (3) aangetroffen op de Varenheuvel in Nijlen (VAN PEER *et al.* 2007: 58, fig. 6).

⁴ <http://cai.erfgoed.net> - nr. 15292

⁵ VAN PEER *et al.* 2007.

Ten noorden van het centrum van Nijlen heeft in 2008 een archeologische opgraving plaatsgevonden ter hoogte van Mussenpad. Hierbij zijn ruim 500 sporen geregistreerd, waarvan de meerderheid greppels en spitsporen uit de late middeleeuwen en de nieuwe tijd betreft. Hoewel geen huisplattegronden zijn herkend, zijn diverse randstructuren uit de late bronstijd of de vroege ijzertijd, de late ijzertijd of de vroege Romeinse periode en de vroege middeleeuwen ingeplant ter hoogte van het plangebied.

Vier kuilen worden op basis van het verzamelde aardewerk en uitgevoerde ¹⁴C-analyses in de late bronstijd of de vroege ijzertijd gedateerd. Daarnaast zijn een twintigtal kuilen en paalsporen te situeren in de late ijzertijd of de vroege Romeinse periode.⁶ Behalve enkele paalkuilen, zijn twee waterputten uit de vroege middeleeuwen aangetroffen.⁷ De houten bekisting bestaat uit vier aangepunte, verticaal geplaatste palen, waartegen de planken horizontaal gezet zijn. Binnen de constructie van noordelijk gelegen waterput is een uitgeholde boomstam met pen-en-gat-verbinding aangetroffen.

Figuur 11: Overzicht van de sporen aangetroffen te Nijlen-Mussenpad met aanduiding van vier kuilen uit de late bronstijd of de vroege ijzertijd (DE MULDER *et al.* 2012: 90, fig. 2).

⁶ DE MULDER *et al.* 2012.

⁷ YPERMAN 2008.

Figuur 12: Overzicht van een waterput in coupe te Nijlen-Mussenpad (Yperman 2008: 9).

Op basis van historische kaarten, vondstmeldingen en sites in Centraal Archeologische Inventaris, bouwkundige relictten in Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed en enkele archeologische sites in de omgeving van het plangebied, wordt een hoge archeologische verwachting gehandhaafd voor de terreinen aan de Dorpsstraat in Berlaar. Hierbij wordt bewoning uit de middeleeuwen verwacht en mogelijk occupatie tijdens de ijzertijd en de Romeinse periode.

5. ONDERZOEKSMETHODE

5.1. Algemeen

Naar aanleiding van de aanvraag tot verkaveling door Imwo-Invest nv voor het project Balderdorp langsheen de Dorpsstraat in Berlaar heeft Onroerend Erfgoed een prospectie met ingreep in de bodem geadviseerd. De geplande verkaveling omvat de aanleg van wegenis, de inrichting van een groenzone met wadi en de opdeling van het terrein in 67 loten voor woningbouw. Bijgevolg is opdracht gegeven een archeologisch vooronderzoek door middel van proefsleuven en kijkvensters uit te voeren ter evaluatie van het plangebied. Hierbij worden de volgende onderzoeksvragen in acht genomen⁸:

- zijn er sporen aanwezig?
- zijn de sporen natuurlijk of antropogeen?
- hoe is de bewaringstoestand van de sporen?
- maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren?
- behoren de sporen tot één of meerdere periodes?
- welke aspecten verdienen bijzondere aandacht bij eventueel vervolgonderzoek?

---

⁸ Bijzondere voorwaarden voor de archeologische prospectie Berlaar Dorpsstraat.

5.2. Beschrijving

5.2.1. Veldwerk

Het terrein beslaat een oppervlakte van circa 4,1 ha en werd onderzocht door middel van 35 proefsleuven en twee kijkvensters (zie overzichtsplan in de bijlage). Het plan van aanpak is opgesteld in overleg met Imwo-Invest nv alsook Triharch (die optreedt als archeologisch adviseur voor de opdrachtgever) en de aangepaste versie is goedgekeurd door Onroerend Erfgoed. De aanwezigheid van verscheidene beken, schuren, een vijver en een weg heeft de inplanting van de proefsleuven echter bemoeilijkt, zodat drie sleuven niet aangelegd en twee werkputten onderbroken zijn, maar een bijkomende proefsleuf is aangelegd tussen een beek en de vijver in de zuidelijke zone van het plangebied.

Het westelijk gedeelte van het terrein is onderzocht door middel van zestien werkputten met een oost-west oriëntatie en een kijkvenster, terwijl het oostelijk gedeelte ingeplant is met zeventien werkputten met een noord-zuid oriëntatie en twee werkputten met een oost-west oriëntatie alsook een kijkvenster. Ter hoogte van de noordwestelijke zone is een kijkvenster (werkput 36) aangelegd naar aanleiding van de aanwezigheid van een kuil in werkput 16, terwijl het vaststellen van een tiental sporen in de oostelijke zone de aanleg van een kijkvenster (werkput 37) genoodzaakt heeft.

Doel van deze prospectie met ingreep in de bodem betrof de detectie en registratie van archeologische resten, die door de geplande bouwwerken verstoord zouden worden. Hiertoe werd de teelaarde door een graafmachine met gladde bak verwijderd. Tijdens het machinaal afgraven werd het aanlegvlak opgeschaafd met de schop, waarbij de archeologische sporen gefotografeerd, gemarkeerd en genummerd werden.

De aangelegde werkputten, de niveauverschillen, de sporen en de losse vondsten tussen deze sporen werden op watervaste polyesterfolie in het vlak ingetekend op schaal 1:50. De omtrek en de hoogte van de proefsleuven alsook de meetpunten werden met een totaalstation ingemeten en vervolgens naar Lambert-coördinaten omgezet door een beëdigd landmeter. De archeologische sporen zijn met overzichtsfoto's in het vlak gefotografeerd alsook de bodemprofielen van de proefsleuven. Archeologische vondsten die bij het opschaven van het aangelegde vlak of het couperen van de sporen zijn aangetroffen, zijn verzameld en van een vondstenkaart voorzien. Hierbij wordt opgemerkt dat de natte bodemgesteldheid de aanleg van de proefsleuven alsook de identificatie van archeologische resten bemoeilijkt heeft.

5.2.2. Vondstverwerking en rapportage

Na het veldwerk is gestart met de digitalisatie van de vlaktekeningen, vondstverwerking en rapportage van de evaluatie van het plangebied aan de Dorpsstraat in Berlaar. Voor de registratie van de sporen en vondsten is projectcode BEBA13 gebruikt als referentie.

Figuur 13: Overzicht in noordwestelijke richting van de zuidelijke zone van het plangebied met zicht op de onmiddellijke inspoeling van water tijdens de aanleg van de proefsleuven.

Figuur 14: Overzicht in noordelijke richting van de oostelijke zone van het plangebied met zicht op de natte ondergrond van zandleem.

6. BESCHRIJVING VAN DE AANGETROFFEN SPOREN

Tijdens de archeologische prospectie met ingreep in de bodem aan de Dorpsstraat in Berlaar zijn in totaal 76 sporen geregistreerd en gedocumenteerd. Een tiental paalkuilen en kuilen alsook een greppelstructuur zijn aangetroffen ter hoogte van de oostelijke zone van het plangebied en behoren vermoedelijk tot enige structuren uit de volle middeleeuwen. Het merendeel betreft echter greppels uit de late of postmiddeleeuwen en recente verstoringen door afvalkuilen. Voor situering van de sporen wordt verwezen naar de plannen achteraan dit rapport.

6.1. Ruimtelijke spreiding

Het plangebied wordt doorkruist door noord-zuid en oost-west georiënteerde greppels, die als afwatering of percellering van het terrein gebruikt zijn. Recente verstoringen, waaronder afvalkuilen, concentreren zich in de noordelijke zone van het terrein, terwijl de noordoostelijke zone vergraven is door omvangrijke kuilen uit de late middeleeuwen en nieuwe tijd. Uitsluitend ter hoogte van de oostelijke zone zijn een tiental sporen in het vlak geregistreerd, waaronder paalkuilen, enige kuilen en een greppel met gebogen verloop. Vondsten zijn hoofdzakelijk verzameld uit het kuilencomplex ter hoogte van de noordoostelijke zone en betreffen aardewerk en bouwkeramiek uit de nieuwe tijd.

Figuur 15: Overzicht van het kuilencomplex aangesneden in werkput 33 in de noordoostelijke zone.

6.2. Gaafheid en conservering

In het algemeen zijn de archeologische sporen goed bewaard en tekenen ze zich relatief scherp af in het vlak. Wegens de donkerbruine vulling van de greppels en donkergrijze verstoringen, zijn deze structuren erg leesbaar ten opzichte van de bodem. Ook de vrij heterogene, grijsbruine opvulling van de paalkuilen is goed te onderscheiden in het vlak. Teneinde de identificatie en interpretatie van de archeologische resten te garanderen wordt aanbevolen dat de opgraving van de geselecteerde zone (zie verder) zal plaatsvinden ten vroegste vanaf april of mei 2013, wegens de huidige, natte bodemgesteldheid.

Figuur 16: Overzicht van een paalkuil (S39) ter hoogte van de oostelijke zone (werkput 27) in het vlak.

6.3. Periodes en sites

De meerderheid van de vastgestelde archeologische sporen wordt gedateerd vanaf de late middeleeuwen tot en met de recente periode. Het gaat om noord-zuid of oost-west georiënteerde greppels, die het plaggendek deels doorsnijden en bijgevolg gedateerd worden vanaf de late middeleeuwen of nieuwe tijd. Hetzelfde geldt voor een complex van kuilen in de noordoostelijke zone, terwijl een tiental sporen in de oostelijke zone vermoedelijk gesitueerd kunnen worden in de volle middeleeuwen.

6.3.1. Volle middeleeuwen

In de oostelijke zone van het plangebied zijn vijf paalkuilen, twee kuilen en een greppel aangetroffen in werkput 27 tot en met 31, zodat een kijkvenster (werkput 37) aangelegd is tussen werkputten 28 en 29. Spoor S39 ter hoogte van werkput 27 werd vooraf gecoupeerd, om te verifiëren dat het gaat om een paalkuil.

Deze sporen worden gekenmerkt door een vrij heterogene, grijsbruine vulling van lemig zand en een vrij diffuse aflijning in het vlak. De coupe van een paalkuil (S39) toont de bodem van de insteek met een vrij heterogene opvulling van grijsbruin, lemig zand. Bij de aanleg van de proefsleuven en het kijkvenster zijn echter geen vondsten verzameld uit deze sporen, net als bij het couperen van de paalkuil. Op basis van de ligging van deze sporen ter hoogte van lager gelegen terrein en hun ligging onder het plaggendek kan vermoed worden dat het gaat om structuren uit de volle middeleeuwen. Vondstmateriaal werd tijdens proefsleuvenonderzoek niet teruggevonden.

De sporen in deze oostelijke zone bevinden zich op een diepte tussen +7,76m TAW en +8,02m TAW. Deze twee waarden weerspiegelen de uitersten in de zone, een gedetailleerder beeld is terug te vinden op het plan in bijlage met meerdere TAW-waarden per werkput.

6.3.2. Late middeleeuwen en nieuwe tijd

Tijdens het archeologisch vooronderzoek zijn 24 greppelfragmenten met een lineair verloop aangesneden, deze doorkruisen het plangebied in noord-zuidelijke of oost-westelijke richting. Op basis van de ligging en het verloop gaat het om greppels voor percellering en afwatering van het terrein. De meerderheid van deze structuren doorsnijdt de bodem van het plaggendek maar is vervolgens afgedekt, zodat vermoed wordt dat de aanleg heeft plaatsgevonden tijdens de late middeleeuwen of nieuwe tijd.

Hierbij wordt niet uitgesloten dat bepaalde greppels aan de mogelijke bewoning tijdens de volle middeleeuwen toebehoord hebben, gezien dergelijke structuren deel uitmaken van een erf. Verder archeologisch onderzoek van deze zone zal hierover uitsluitsel moeten brengen.

Hoewel de bodemopbouw ter hoogte van het plangebied gekarteerd is als een matig natte, lichte zandleem of lemige zandbodem met plaggendek, is in de noordoostelijke zone kleisubstraat op geringe diepte aangesneden in werkput 32 en 33, terwijl een overgang van zandleem naar klei aan het licht is gekomen in werkput 25, 34 en 35. Deze zone is vergraven door een onder het plaggendek gelegen complex van omvangrijke kuilen, die waarschijnlijk gediend hebben voor het winnen van klei uit de ondergrond.

Uit de opvulling van twee kuilen is aardewerk uit de nieuwe tijd verzameld, waaronder een bodemfragment van een kruik uit Raeren-steengoed; terwijl in een greppel in deze zone een baksteen is aangetroffen, die eveneens in de nieuwe tijd kan worden gesitueerd.

Figuur 17: Een paalkuil (S39) ter hoogte van de oostelijke zone (werkput 27) in coupe.

Figuur 18: Overzicht van het kijkvenster (werkput 37) ter hoogte van de oostelijke zone.

Figuur 19: Een paalkuil (S74) ter hoogte van het kijk (werkput 37) in het vlak.

Figuur 20: Overzicht van twee greppels (S50 en 51) ter hoogte van werkput 30 in het vlak.

Figuur 21: Overzicht van werkput 34 in noordelijke richting ter hoogte van de noordoostelijke zone met zicht op het kleisubstraat en enkele kuilen.

6.3.3. Recente verstoringen

De recente verstoringen zijn verspreid over het terrein aangetroffen maar hebben een relatief beperkte impact op het bodemarchief, wegens de geringe omvang van de sporen op eenzelfde plaats. Deze structuren zijn opgevuld met een heterogeen pakket van donkergrijs tot grijsbruin, lemig zand en afval, waaronder aardewerk, bakstenen en bouwpuin, glasscherven, ijzeren afsluitingen en houten palen.

Figuur 22: Overzicht van de noordelijke zone in werkput 34 met zicht op een recente afvalkuil.

7. BASISANALYSE VAN DE VONDSTEN

Tijdens de aanleg van het vlak en het couperen van enkele sporen zijn zes potscherven en twee fragmenten uit bouwkeraamiek verzameld. Twee kuilen uit het complex voor het winnen van klei hebben keramiek uit de nieuwe tijd opgeleverd: uit de vulling van kuil S55 is een bodemfragment van een kruik uit Raeren-steengoed verzameld, dat in de 16de eeuw wordt gedateerd, en in kuil S65 is een roodgeglazuurd oorfragment van een hengsel- of lollepot uit de 17de of 18de eeuw aangetroffen. Ter hoogte van deze zone heeft een greppel (S61) een baksteen opgeleverd, die op basis van de afmetingen gedateerd kan worden vanaf de 17de eeuw.

In de noordwestelijke zone zijn drie kuilen (S23, 67 en 68) gecoupeerd, om uitsluitel te geven omtrent de datering van deze sporen. Uit de vulling van kuil S23 is een fragment van een baksteen verzameld en uit kuil S67 drie randfragmenten van industrieel wit aardewerk met een floraal motief of een lijnversiering uit de 20st eeuw alsook een fragment van een dakpan uit grijsbakkend aardewerk. Ten slotte is uit een recente kuil (S31) ter hoogte van de zuidelijke zone een randfragment uit industrieel witbakkende waar met blauwkleurige versiering verzameld, dat gedateerd wordt in de 19de eeuw.

8. SYNTHESE EN AANBEVELINGEN VOOR VERDER ONDERZOEK

In het kader van een geplande verkaveling aan de Dorpsstraat in Berlaar (provincie Antwerpen) voerde een archeologisch team van Monument Vandekerckhove nv op 28 en 29 januari 2013 en van 11 tot en met 13 februari 2013 een archeologische prospectie met ingreep in de bodem uit op het terrein. Opdrachtgever voor het onderzoek was Imwo-Invest nv. Aangezien de bouw van deze infrastructuur gepaard zal gaan met een verstoring van de bodem, heeft Onroerend Erfgoed een archeologisch vooronderzoek door middel van proefsleuven geadviseerd, dat plaatsvindt voorafgaand aan de werken. Doel van het preventief onderzoek betreft de registratie van de bewaring van de bodem en de archeologische resten, die door de geplande bouwwerken verstoord zouden worden. De oppervlakte van het plangebied bedraagt ongeveer 4,1 ha, die is onderzocht door middel van 35 proefsleuven alsook twee kijkvensters, waarbij 4127 m² of 10.4% is opengelegd.

Tijdens de archeologische prospectie met ingreep in de bodem zijn 76 archeologische sporen geregistreerd en gedocumenteerd. Een tiental sporen aangetroffen ter hoogte van de oostelijke zone behoren mogelijk tot meerdere structuren uit de volle middeleeuwen. Op basis van de ligging van deze sporen ter hoogte van lager gelegen terrein, de ligging onder het plaggendek en de historische aanwijzingen omtrent een dorpskern uit de vroege of volle middeleeuwen kan vermoed worden dat het gaat om een bewoningsfase tijdens de volle middeleeuwen. Een vervolgonderzoek zou hierover uitsluitsel kunnen brengen.

In de noordoostelijke zone is een complex van omvangrijke kuilen aangesneden ter hoogte van een kleisubstraat op geringe diepte, zodat vermoed wordt dat het gaat om structuren voor het winnen van klei als grondstof. Op basis van het verzamelde materiaal worden deze kuilen omstreeks de late middeleeuwen en nieuwe tijd gedateerd.

Het merendeel van de sporen betreft echter greppels uit de late of post-middeleeuwen en recente verstoringen van afvalkuilen..

Omwille van de sporenconcentratie ter hoogte van de oostelijke zone is aanbevolen om deze zone van het plangebied aan de Dorpsstraat in Berlaar te selecteren voor verder archeologisch onderzoek. Hierbij wordt aangeraden dat de opgraving plaats zal vinden in een droog seizoen, teneinde wateroverlast te vermijden en bijgevolg de identificatie en documentatie van de archeologische resten te garanderen.

De aanbeveling van de selectie voor verder onderzoek heeft als doel inzicht te verkrijgen in de bewoning uit de volle middeleeuwen en mogelijk ook overige perioden in Berlaar, gezien archeologisch onderzoek tot nu toe ontbreekt in de gemeente. Deze aanbeveling heeft geen bindende kracht, maar dient als advies voor de bevoegde overheid, die het beslissingsrecht heeft over het vervolgtraject.

Figuur 23: Voorstel tot selectie van het plangebied voor verder archeologisch onderzoek.

9. LITERATUUR

• Uitgegeven bronnen

- AMERYCKX J. B., VERHEYE W. & VERMEIRE R. 1995. *Bodemkunde, bodemvorming, bodemeigenschappen, de bodems van België, bodembehoud en -degradatie, bodembeleid en bodempolitiek*. Gent.
- DE MULDER G., BOURGEOIS I., ANNAERT R. & VAN CAUTER J. 2012. Late bronstijd-vroege ijzertijd bewoningssporen op de verkaveling Mussenpad 2 in Nijlen (prov. Antwerpen, België). *Lunula. Archaeologia protohistorica* 20: 89-94.
- VAN PEER P., MEYLEMANS E., VAN GILS M. & VERBRUGGE A. 2007. Nijlen-Varenheuvel: Laat-Pleistocene en Holocene occupaties in fluviaatiele context uit de vallei van de Kleine Nete. *Notae Praehistoricae* 27: 51-59.
- YPERMAN W. 2008. *Archeologische opgraving te Nijlen-Mussenpad* (Archaeological Solutions Rapportage 08-AS-23). Mechelen.

• Internetbronnen

- *Agentschap voor Geografische Informatie*
<http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/bodemkaart/#>
- *Onroerend Erfgoed*
<http://inventaris.onroenderfgoed.be>, <http://cai.ergoed.net>
- *Provincie Antwerpen*
[http://www.provant.be/binaries/2%20fysische%20geogra fie_tcm7-15054.pdf](http://www.provant.be/binaries/2%20fysische%20geogra%20fie_tcm7-15054.pdf)

10. BIJLAGEN

- Bijlage 1: Nota met antwoorden op specifieke bestekvragen
- Bijlage 2: Situeringsplan
- Bijlage 3: Sporenplan: westelijk deel
- Bijlage 4: Sporenplan: oostelijk deel
- DVD met daarop alle foto's, plannen, inventarissen, dit rapport en bijlagen

Overzicht rapport volgens het bestek

Inleiding

In het kader van de geplande verkaveling in 67 loten met de aanleg van een wegkoffer en de inrichting van een groenzone met wadi aan de Dorpsstraat in Berlaar (provincie Antwerpen) is in opdracht van Imwo-Invest nv een prospectie met ingreep in de bodem uitgevoerd op 28 en 29 januari 2013 en van 11 tot en met 13 februari 2013 door een archeologisch team van Monument Vandekerckhove nv. Aangezien de bouw van deze infrastructuur gepaard zal gaan met een verstoring van de bodem, heeft de dienst Onroerend Erfgoed een archeologisch vooronderzoek door middel van proefsleuven geadviseerd, dat plaatsvindt voorafgaand aan de werken. Doel van het preventief onderzoek betreft de registratie van de bewaring van de bodem en de archeologische resten, die door de geplande bouwwerken zouden verstoord worden.

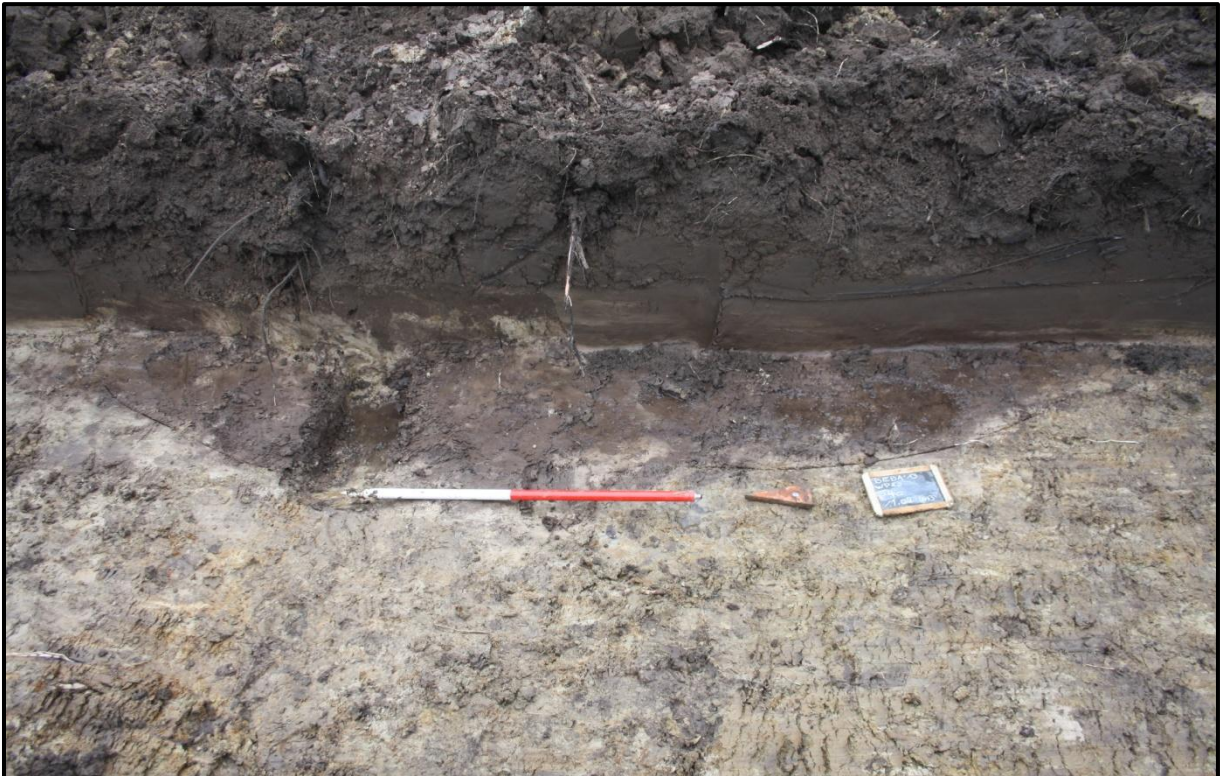
Resultaten van het vooronderzoek

Tijdens de archeologische prospectie zijn 76 archeologische sporen geregistreerd en gedocumenteerd. Het merendeel betreft greppels uit de late of post-middeleeuwen en recente verstoringen van afvalkuilen. In de noordoostelijke zone is een complex van omvangrijke kuilen aangesneden ter hoogte van kleisubstraat op geringe diepte, zodat vermoed wordt dat het gaat om structuren voor het winnen van klei als grondstof. Op basis van de stratigrafie van de bodemopbouw, waarbij de kuilen het plaggendek deels doorsnijden, en het verzamelde materiaal worden deze structuren omstreeks de late middeleeuwen en nieuwe tijd gedateerd.

Ter hoogte van de oostelijke zone van het terrein zijn een tiental archeologische sporen aangetroffen, waaronder paalkuilen, kuilen en greppels. Op basis van de stratigrafie van de bodemopbouw zijn deze archeologische resten gelegen onder het plaggendek, wat impliceert dat de inrichting van deze structuren heeft plaatsgevonden voor de late middeleeuwen. De vondstmelding van een Romeinse munt in de omgeving van het plangebied en aanwijzingen omtrent een dorpskern uit de vroege of volle middeleeuwen doen vermoeden dat het gaat om een bewoningsfase tijdens de Romeinse periode of de middeleeuwen. Eventueel vervolgonderzoek moet hierover echter uitsluitsel brengen, gezien tijdens de prospectie geen materiaal is verzameld uit deze sporen.

Figuur 1: Overzicht van het kuilencomplex uit de late middeleeuwen en nieuwe tijd in de noordoostelijke zone van het plangebied, dat de bodem van het plaggendek doorsnijdt.

Figuur 2: Overzicht van een greppel met gebogen verloop in de oostelijke zone van het plangebied, gelegen onder het plaggendek.

Afbakening van archeologische sites

Op basis van de resultaten van deze prospectie met ingreep in de bodem is de oostelijke zone van het plangebied geselecteerd voor verder onderzoek, wegens de aanwezigheid van een archeologische site. Een tiental paalkuilen, kuilen en greppels duiden mogelijk op bewoning tijdens de Romeinse periode of de middeleeuwen, terwijl een greppel met gebogen verloop vermoedelijk eerder aan vroeg-Romeinse begraving kan gerelateerd worden. De afwezigheid van archeologische resten ter hoogte van de westelijke en de centrale zones en de door ontginningskuilen vergraven noordoostelijke zone van het plangebied geven aan dat er geen aanwijzingen voor bewoning of begraving vastgesteld zijn ter hoogte van deze zones.

Waardering van archeologische sites

De vastgestelde sporen ter hoogte van de oostelijke zone omvatten negen paalkuilen, drie kuilen en minstens twee greppels, die afgedekt zijn door het plaggendek. Dit pakket verschaft bijgevolg een *terminus ante quem* voor de inplanting van deze structuren vóór de late middeleeuwen. Op basis van de vorm en de opvulling van deze archeologische resten, gaat het om bewoningssporen uit de Romeinse periode of de middeleeuwen.

Figuur 3: Overzicht van een paalkuil ter hoogte van de oostelijke zone in coupe.

Inhoudelijke waarde

De aanbeveling van de selectie voor verder onderzoek heeft als doel inzicht te verkrijgen in de bewoning uit deze perioden in Berlaar, gezien archeologisch onderzoek tot nu toe ontbreekt in de gemeente. Daarentegen geven historische kaarten, vondstmeldingen en sites in Centraal Archeologische Inventaris, bouwkundige relictten in Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed en enkele archeologische sites in de omgeving van het plangebied aan dat occupatie tijdens de ijzertijd, Romeinse periode, vroege en volle middeleeuwen verwacht wordt.

Bovendien zou een vervolgonderzoek inzichten kunnen verschaffen omtrent de relatie tussen de (middeleeuwse) archeologische resten en de huidige dorpskern die zich op geringe afstand van het projectgebied bevindt. De inplanting van de bewoning rond de kerk en de dries, de omgrachte pastorie en het landschap met kleinschalige akkers doen vermoeden dat het om een dorpsstructuur uit de vroege of de volle middeleeuwen gaat.

Vormelijke waarde

Over het algemeen zijn de archeologische sporen goed bewaard en tekenen ze zich relatief scherp af in het vlak. Wegens de donkerbruine vulling van de greppels en donkergrijze verstoringen, zijn deze structuren erg leesbaar ten opzichte van de bodem. Ook de vrij heterogene, grijsbruine opvulling van de paalkuilen is goed te onderscheiden in het vlak. De bewaring van de archeologische resten is echter beïnvloed door de aanleg van het plaggendek vanaf de late middeleeuwen, waarbij het oorspronkelijk microreliëf bewerkt is om de beschikbare oppervlakte te vergroten. Op basis van bodemprofielen ter hoogte van de oostelijke zone wordt vermoed dat het terrein geleidelijk afhelt naar de oostelijke rand en dat de aanleg van het plaggendek gepaard gaat met het deels opnemen van de oorspronkelijke ondergrond. Hierdoor zijn de archeologische resten in beperkte mate aangetast, maar gevrijwaard van verdere verstoring door landbouwactiviteiten.

Belevingswaarde

Tijdens het archeologisch vooronderzoek zijn uitsluitend homogene tot heterogene, bruinrijke afdraken in de zandbodem teruggevonden, die gerelateerd worden aan de resten van paalkuilen of de opvulling van kuilen en greppels. Beleving in functie van esthetiek en herinnering is bijgevolg niet van toepassing.

Ruimtelijke impactanalyse

Er werd 1 zone geselecteerd als archeologische site. Deze heeft een oppervlakte van 0,6ha, de bovenkant van de sporen bevinden zich op een diepte tussen +8,02m TAW en +7,76m TAW, afhankelijk van de dikte van het plaggendek. Het maaiveld bevindt zich in deze zone tussen de +8,84m en de +8,15m TAW, met een gemiddelde waarde rond de +8,50m TAW.

In deze zone worden aanleg van een wegwasser en de bouw van woningen gepland. De verstoringdiepte is ons niet bekend.

Aanbevelingen

Naar aanleiding van de vastgestelde sporenconcentratie en de inhoudelijke waarde voor de bewoningsgeschiedenis van de gemeente Berlaar, is de oostelijke zone van het terrein geselecteerd voor verder onderzoek. Aangezien in de overige zones van het plangebied slechts greppels en kuilen uit de late middeleeuwen en nieuwe tijd alsook verstoringen zijn aangetroffen, lijken deze niet bij te dragen tot het onderzoek naar bewoning uit de ijzertijd, de Romeinse periode of de middeleeuwen. De aanbeveling heeft geen bindende kracht, maar dient als advies voor de bevoegde overheid, die het beslissingsrecht heeft over het vervolgtraject.

De inplanting van een wegwasser en woningen ter hoogte van de oostelijke zone maken het behoud van de archeologische resten *in situ* onmogelijk, zodat een vlakdekkende opgraving geadviseerd wordt. Het opgravingvlak beslaat een oppervlakte van 0,6ha, waarbij de teelaarde wordt afgegraven tot op de onderliggende zandbodem en de archeologische sporen, waaronder paalkuilen, kuilen, waterputten en greppels, worden gecoupeerd tot in de moederbodem en uitgehaald.

Algemene planning

- Veiligheid en gezondheid op de werf: projectveiligheidsplan, afsluiting en signalisatie van het terrein, persoonlijke en collectieve beschermingsmiddelen worden voorzien door de uitvoerder van de archeologisch werken.
- Het type afsluiting en de plaatsing ervan wordt best in overleg gedaan met de opdrachtgever.
- Ligging en oppervlakte van de werkput: ter hoogte van de oostelijke zone van het plangebied wordt een werkput ingeplant met een omvang van 0,6ha.
- Er wordt uit gegaan van 1 opgravingsvlak op een diepte die schommelt tussen de +7,76m TAW en +8,02m TAW.

- Heropvulling van de werkput moet bepaald worden in overeenkomst met de opdrachtgever. De uitgegraven delen worden heraangevuld zodat het perceel bouwrijp blijft. Het niveau of de verschillende niveaus worden op voorhand besproken en vastgelegd.
- Maatregelen tegen wateroverlast: veldwerk tijdens droog seizoen en het plaatsen van bemaling voor het couperen van diepere sporen.
- Planning van het veldwerk: onderzoek van de geselecteerde zone door middel van een vlakdekkende werkput. Een team van minimaal 4 personen lijkt noodzakelijk. Uitvoeringstermijn van ca. 5 weken voor aanleg, opschaven, intekenen, couperen, staalname en dichten. Het personeel wordt bijgestaan met een kraan, een dumperkar en een landmeter.
- Planning verwerking: voldoende termijn voorzien voor het schrijven van een conceptrapport en eindrapport. Er wordt eventueel een post voorzien voor het uitzeven van grotere contexten.
- Voor conservatie en restauratie wordt een budget voorzien van ca. 10.000 Euro.
- Deponering en bewaring van het opgravingsarchief: Provinciaal Archeologisch Depot in Antwerpen (Boomgaardstraat 22-24, 2600 Berchem).

Archeologisch
vooronderzoek
Berlaar -
Balderdorp
2013

Bijlage 1:
Situeringsplan

 Proefsleuven

Verg.nr. 2013/020

Monument
Vandekerckhove

Archeologisch vooronderzoek Berlaar - Balderdorp 2013

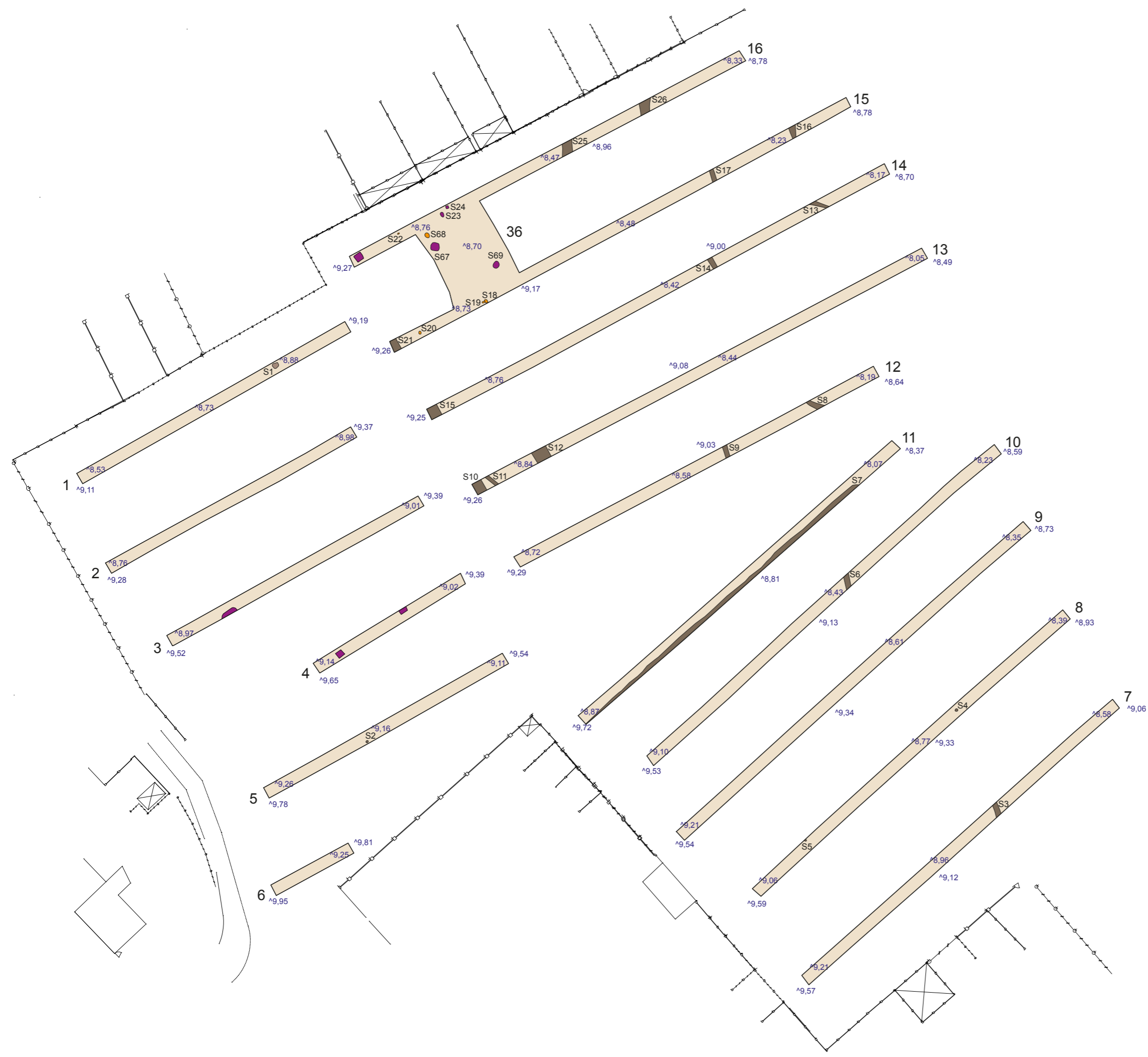
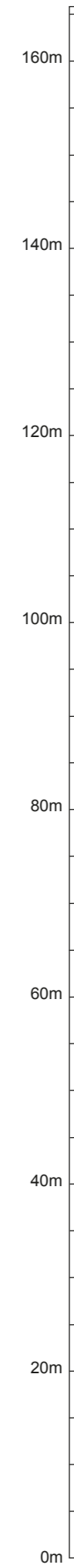
Bijlage 2:
Sporenplan - westelijk deel

- Late middeleeuwen -
nieuwe tijd
- Recent
- Natuurlijk

Verg.nr. 2013/020
^ Hoogtes in m TAW

Monument
Vandekerckhove

Archeologisch vooronderzoek Berlaar - Balderdorp 2013

Bijlage 3:
Sporenplan - oostelijk deel

- Volle middeleeuwen
- Late middeleeuwen -
nieuwe tijd
- Recent
- Natuurlijk
- Advieszone vervolg-
onderzoek

Verg.nr. 2013/020
^ Hoogtes in m TAW

Monument
Vandekerckhove

